

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-91>

УДК 911.3:338.1

ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ НА ЗАСАДАХ ТЕОРІЇ ПОЛЮСІВ ЗРОСТАННЯ

PLANNING OF THE SOCIO-ECONOMIC SPACE OF THE POLTAVA REGION ON THE BASIS OF THE THEORY OF GROWTH POLES

Шевчук Сергій Миколайовичдоктор географічних наук, професор,
Київський національний університет технологій та дизайну
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8155-8326>**Shevchuk Serhii**

Kyiv National University of Technology and Design

На основі методології просторового аналізу територіальних систем здійснено аналіз соціально-економічного простору Полтавської області. Розкрито процес формування полюсів соціально-економічного зростання. Визначено передумови і умови формування полюсів зростання, здійснено їх типізацію. Виділено типи груп соціально-економічних центрів: сформовані полюси соціально-економічного розвитку; полюси розвитку, що формуються; центри, що мають передумови для трансформації у полюси зростання; центри, з недостатніми можливостями для трансформації у полюси зростання; центри з найнижчим рівнем сформованості, що фактично не мають можливості для трансформації у полюси зростання. Доведено, що базовою передумовою сталого соціально-економічного розвитку території Полтавської області є сформовані полюси, що здатні забезпечити збереження регіональних екосистем, досягнення інноваційного розвитку територій, подолання бідності, збереження національних цінностей і традицій тощо.

Ключові слова: Полтавська область, адміністративно-територіальний устрій, територіальна громада, центр, соціально-економічний розвиток.

The article embraces the thorough analysis of the social-economic space of Poltava Region via administrative-areal reform as well as united areal communities' formation. Given research has its base in the methodology of spatial analysis of areal systems with different levels of their organization. As a result, the very essence of social-economic growth poles' forming process was revealed in succession. The fact this growth poles' formation on depressive territories tends to be the ultimate way to improve their social and economic status has been logically ascertained. The typification of Poltava Region united areal communities' centres as social-economic growth poles was held according to such criteria as their formation and impact extension over the surrounding territory. Actually, the forming peculiarities and the further development of growth poles on the regional level have an urgent necessity under active administrative-areal reform. Therefore, the prerequisites and the forming factors of Poltava Region growth poles were clearly defined. The results of the research aim to provide the primary, administrative, and social-economic UAC centres' functions. As a matter of fact, the fundamental prerequisite of the Poltava Region' area sustainable social-economic development can be efficiently contributed by already formed poles. They are, in fact, able to maintain the conservation of regional ecosystems, the areas' innovative development achievements, the overcome of poverty, the preservation of national values and traditions, etc. Only the transformation of the described centres or acquiring them the nuclei traits of social-economic development poles should ensure the balanced areal development of the region. The results of the conducted research allow us to propose specific measures for the transformation of the centers of socio-economic activity of the Poltava region into poles of growth: spatial clustering based on the comprehensive use of existing conditions and resources while ensuring the balance of ecosystems, preserving and reproducing the quality of the environment; achieving a high quality of life and well-being of the population; ensuring the reindustrialization of the economy on a new technical and technological basis; implementation of innovative economic development based on smart specialization and overcoming mono-specialization of rural areas; creation of local economic clusters of food, light industries and agricultural engineering; achieving a high level of infrastructural potential of the territories; priority support for the development of the creative industry, recreation, tourism, logistics,

exhibition activities; use of tangible (natural, historical and cultural monuments, sacred objects) and intangible (territory brand, labor resource potential, innovative and scientific potential) assets capable of creating the effects of socio-economic growth.

Key words: Poltava Region, administrative-areal order, areal community, centre, social-economic development.

Постановка проблеми. Сучасні тенденції розвитку соціально-економічного простору Полтавської області, занепад галузей, які ще два десятиліття тому визначали спеціалізацію господарської діяльності, зростання територіальних диспропорцій в розвитку міст та сільських територій, депопуляція й погіршення умов і якості життя населення є визначальними характеристиками, на фоні яких нині відбувається реформування державної регіональної політики. З-поміж ключових реформ регіонального розвитку є реформа адміністративно-територіального устрою, яка була розпочата разом із т.зв. реформою децентралізації, пов'язаної з утворенням територіальних громад (далі – ТГ). Нині на території Полтавської області сформовано 60 ТГ, що утворені шляхом об'єднання місцевих рад для раціонального використання місцевого бюджету, зростання якості життя населення та сталого розвитку території.

У вирішенні ключових проблем регіонального розвитку Полтавської області, зменшенні диспропорцій у соціально-економічному розвитку її території чи окремих населених пунктів, оптимізації галузевої та територіальної структури виробництва й розселення населення особлива увага має бути звернена на виявлення, стимулювання й підтримку нових полюсів соціально-економічного зростання. За період Незалежності переважна більшість сільських територій Полтавської області стали депресивними, що характеризуються неефективною галузевою структурою господарства зі зростанням ролі та частки сировинно-орієнтованих виробництв; зниженням конкурентоспроможності сільського господарства, передовсім тваринництва; безробіттям, збільшенням міграцій та депопуляцією населення. Геодемографічна ситуація в Полтавській області містить найбільші ризики для майбутнього розвитку її територій, що пов'язано, головним чином, зі скороченням природного приросту населення, незбалансованістю статеві-вікової структури населення, що є стримуючим фактором у режимі відтворення населення та призводить до швидкого скорочення чисельності населення. Адміністративно-територіальний устрій Полтавської області (різні за площею, конфігурацією,

чисельністю населення райони, значні відстані до адміністративних центрів тощо) позначається на ефективності виконання центрами своїх функцій. Ці проблеми є ключовими перешкодами подальшому ефективному розвитку території області, вони фактично зводять до мінімуму ефективність реалізації реформ держави щодо стимулювання розвитку територій та не сприяють ефективній реалізації соціально-економічного потенціалу.

При вирішенні названих проблем виключну роль має відігравати формування дієвої системи полюсів зростання. Саме ці центри як індикатори розвитку мають стати рушієм довгоочікуваних змін соціально-економічного простору Полтавської області завдяки районоформуючому ефекту й поширити імпульси розвитку на навколишні території. Формування полюсів зростання також має викликати не лише удосконалення територіальної структури регіону, а й стимулювати ключові галузі господарської діяльності [4]. Таким чином, в умовах стратегічного планування розвитку Полтавської області особливої актуальності набула необхідність розроблення перспективної моделі полюсів соціально-економічного розвитку, яка б дала науково обґрунтований аналіз поляризації та депресивності соціально-економічного простору області, здійснила типізацію центрів ТГ як полюсів соціально-економічного розвитку, визначила та спрогнозувала їх роль у процесах удосконалення територіальної організації суспільства Полтавської області. Досягнення цих завдань пов'язане з комплексним аналізом і моделюванням регіональних процесів розвитку господарського комплексу Полтавщини, галузей його спеціалізації, а надто тих які пов'язані виробничими зв'язками із сільським господарством; розвитку транспортної інфраструктури і соціальної сфери; забезпечення зайнятості населення; територіальної оптимізації сукупності показників якості життя населення. Реалізація такого підходу у практиці регіонального прогнозування та планування соціально-економічного розвитку забезпечить набуття центрами ТГ статусу полюсів зростання населеними пунктами не лише міст, а й у сільській місцевості, як базових елементів соціально-економічного розвитку Полтав-

ської області. Саме завдяки постійному удосконаленню інфраструктури, стимулюванню розвитку галузей обробної промисловості та сільського господарства, соціальної сфери ці центри мають перетворитися на важливі осередки соціально-економічного розвитку навколишніх територій та регіону загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розробка положень регіонального розвитку, які засновані на засадах теорії полюсів зростання, базується на працях Ф. Перру, Х. Ласуена, І. Валлерстайна, Дж. Фрідмана, Т. Хегерстранда та інших. У своїй більшості ця теорія визначає роль провідних галузей господарства, концентрація яких у певному населеному пункті викликає економічне зростання у зоні його впливу. В Україні різні аспекти регіонального розвитку у контексті полюсів зростання досліджували економіко-географи Ю. Пітюренко, І. Горленко, С. Іщук, А. Доценко, А. Степаненко, О. Топчієв, Я. Олійник, Ю. Палеха, Г. Підгрушний, К. Мезенцев, М. Барановський, В. Яворська, С. Запотоцький, І. Пилипенко, Д. Мальчикова, Є. Маруняк та інші. Цій проблемі був також присвячений окремий семінар Інституту географії НАН України (2013 р.). В українській суспільній географії все більшого поширення набуває теорія економічного простору, а особлива увага відводиться дослідженню проблем концентрації економічного простору навколо районоформуючих ядер чи окремих територій.

Метою роботи є комплексний аналіз рівня сформованості центрів ТГ Полтавської області як полюсів соціально-економічного зростання та обґрунтування пропозицій щодо їх подальшого розвитку. При цьому враховувалися ті фактори, що формування полюсів зростання, з одного боку, є об'єктивним процесом соціально-економічного зростання і водночас засобом досягнення територіальних диспропорцій у рівні та якості життя населення, а з іншого – формування полюсів зростання може досягатися в результаті цілеспрямованої реалізації державної регіональної політики чи інвестиційних проектів. Місія дослідження полягає у з'ясуванні процесів формування (реформування) і функціонування територіальних структур на низовому рівні у контексті здійснення регіональної політики з метою підвищення рівня та якості життя населення, що набуватиме особливої актуальності в умовах повоєнної відбудови національної економіки України.

Методика дослідження центрів ТГ як полюсів соціально-економічного зростання

ґрунтується на фундаментальних методологічних засадах суспільної географії. В основу дослідження покладено вчення про комплексоутворення та системоформування, що проявляються у територіальній самоорганізації всіх сфер людської діяльності, появи та розширенні соціально-економічних зв'язків і відносин, перетворенні природного середовища, консолідації територіальних спільнот людей. Територіальна самоорганізація суспільства має властивості диференціації та дискретизації, які проявляються у формі адміністративно-територіального устрою та системи регіонів різного таксономічного рангу. Регіональні одиниці будь-якого рівня ієрархії є територіальними системами, які конкретно реалізовані у суспільно-географічному просторі та історичному часі. У процесі вдосконалення просторової самоорганізації суспільства формуються центри територій низового рівня, що дає можливість оптимально поєднати державне управління й ринкове саморегулювання.

Виявлення функцій та ролі центрів ТГ здійснено на основі теоретичних положень моделі «центр-периферія», яку розробив Дж. Фрідман. Зниження ефективності функціонування господарського комплексу, падіння його конкурентоспроможності, недосконала політика регіонального розвитку, загострення демографічної ситуації призводять до втрати традиційної ресурсної бази розвитку більшості територій Полтавської області. Методичні основи дослідження центрів ТГ значною мірою ґрунтуються на розробках Й. Тюнена, який описав модель просторового розвитку господарських систем навколо центрів споживання продукції.

Використання цих підходів і аналіз сучасного стану центрів ТГ Полтавської області, які розташовані переважно у сільській місцевості, засвідчили існування сталої тенденції взаємозв'язку між розвитком центрів ТГ, що є у переважній більшості малими містами чи селищами міського типу, і соціально-економічним станом навколишньої території. Водночас, в умовах ринкових трансформацій, що пов'язані передовсім із впливом інформаційних технологій й науково-технічного прогресу на галузеву структуру господарства, цей процес значно ускладнився, набув нового змісту. Об'єктивний аналіз галузей спеціалізації господарства ТГ, визначення джерел їх сировинного забезпечення, прогнозування й проектування сприятливих умов для взаємовигідного розвитку центрів ТГ і навколишньої місцевості є головними передумовами ефективного формування полюсів зростання. Економічна акти-

візація полюсів зростання забезпечується інноваційним розвитком господарства, підвищенням конкурентоспроможності продукції, залученням спеціалізованих виробництв в регіональні, міжрегіональні і світові мережі.

Методика дослідження формування і визначення рівня сформованості полюсів соціально-економічного зростання на базі центрів ТГ включає такі основні питання:

1) роль і місце центрів ТГ у регіональній системі розселення населення, галузевій та територіальній структурі господарства;

2) вплив суспільно-географічних процесів (природних, екологічних, історико-географічних, демографічних, етнічних, релігійних, політичних, економічних тощо) на розвиток центрів ТГ;

3) взаємовплив розвитку господарства, його спеціалізації і центрів ТГ;

4) сучасний стан і тенденції розвитку центрів ТГ (геодемографічна характеристика, структура зайнятості населення, міграційні процеси, спеціалізація господарства, стан розвитку соціальної сфери);

5) конкурентні переваги центрів ТГ у формуванні мережі регіональних і міжрегіональних господарських систем;

6) класифікації центрів ТГ як полюсів соціально-економічного зростання з обов'язковим аналізом їх інерційного впливу на територію ТГ;

7) прогнозування, проектування та програмування розвитку центрів ТГ як полюсів зростання у контексті подолання депресивності територій.

Обґрунтовуючи можливості соціально-економічного розвитку центрів ТГ, формування на їх базі полюсів зростання, попередньо було комплексно проаналізовано розвиток територій, виявлено функції центрів у формуванні й розвитку регіональних систем розселення, проаналізовано тенденції змін у геодемографічній сфері. Також важливо було визначити роль і місце ТГ і її центру в територіальній структурі виробництва і розселення населення, їх природно-ресурсне, геодемографічне, транспортно-географічне, і економіко-географічне положення. Підсумковим етапом був аналіз внутрішніх чинників подальшого розвитку центрів ТГ, їх потенціалу та можливостей щодо формування економічних й соціальних зв'язків із сусідніми територіями, розширенням галузевої структури і диверсифікації господарства, розвитку туристично-рекреаційної діяльності.

Отже, основою методики дослідження ТГ Полтавської області, переважно депресивних

сільських територій, є їх вивчення як полюсів зростання. Необхідною умовою таких досліджень є об'єктивна класифікація центрів ТГ на предмет їх спроможності й обґрунтування варіантів найбільш оптимальних сценаріїв розвитку крізь призму соціально-економічного зростання території ТГ. З-поміж критеріїв класифікації центрів на особливу увагу заслуговують темпи формування інноваційних підприємств галузей спеціалізації господарства, умови підвищення їх ефективності та якості продукції, інтеграції у господарські системи більш високого рівня організації; досягнення соціального ефекту, створення нових робочих місць тощо. Ефективність і результативність вивчення центрів ТГ Полтавської області як полюсів соціально-економічного зростання визначається напрямками і темпами їх впливу на комплексний розвиток території громади загалом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Полюси соціально-економічного зростання являють собою територіальні комплекси, які об'єднуються виробничими та інфраструктурними зв'язками. У залежності від конкретного стану й прогнозованих темпів розвитку, можливостей використання переваг територіального поділу праці й темпів розвитку спеціалізованих галузей господарства полюси розвитку є реально існуючі та потенційно прогнозовані. Для полюсів як ядер просторового зростання об'єктивно притаманні вищі темпи розвитку, порівняно з територією тяжіння. Однак інерційні впливи сформованих полюсів закономірно призводять до соціального й економічного піднесення усієї ТГ. В полюсах мають бути наявні певні види економічної діяльності, матеріальні (історико-культурні, сакральні об'єкти) та нематеріальні (бренд території, активне населення) активи, що здатні створювати ефекти зростання. Головною ознакою розвитку полюсів є їх стимулюючий вплив на соціально-економічний розвиток прилеглих територій.

Сучасна Полтавська область – адміністративно-територіальна одиниця України з центром у м. Полтава, включає 4 райони, 15 міст (з них 6 обласного значення – Полтава, Кременчук, Горішні Плавні, Лубни, Миргород, Гадяч), 21 селище міського типу, 1805 сіл. Міські, селищні та сільські ради об'єднали декілька населених пунктів, що знаходяться поблизу, мають спільну інфраструктуру, пов'язані господарськими та соціальними зв'язками.

Ще у 2017 р. перспективний план формування територій громад Полтавської області передбачав формування понад 70 територіальних утворень з якісно новим рівнем надання послуг у сфері житлово-комунального господарства, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, культури. З початком реформи децентралізації в області було реформовано 174 місцевих ради шляхом створення ТГ, яких станом на 01.01.2019 р. налічувалося 45, в тому числі 6 міських, 10 селищних, 29 сільських ТГ. Вони об'єднували 34,6% місцевих рад області; 30,2% території площі області; 22,5% чисельності населення області. З початку 2019 р. в області було створено ще 8 громад (Горішньоплавнівська, Новоселівська, Новооржицька, Гоголівська, Ромоданівська, Петрівська, Зіньківська та Великобудищанська. Станом на 01.10.2019 р. в області було

створено 53 ТГ, об'єднавши 193 місцеві ради (38,4% від їх кількості), площа ТГ склала 9,7 тис. м² (33,9% площі області), чисельність населення ТГ склала 0,411 млн. осіб (29,3% населення області). На завершення реформи об'єднання ТГ у Полтавській області було створено 60 ТГ: 24 у Полтавському, 17 у Миргородському, 12 у Кременчуцькому і 7 у Лубенському районі. Яскравим недоліком процесу створення ТГ стало формування 10 громад з кількістю мешканців меншою ніж 5 тис. осіб. У підсумку в області створено 4 райони, які відзначаються значними диспропорціями. Так найбільшим за площею, чисельністю населення і кількістю населених пунктів є Полтавський район (10,86 тис. км², 605,82 тис. осіб, 746 населених пунктів), а Лубенський район відзначається найменшими показниками: площа – 5,48 тис. км², населення – 192,75 тис. осіб.

Таблиця 1

Параметри об'єднаних територіальних громад Полтавської області (на 01.01.2022 р.)

№ з/п	Район	ТГ	Чисельність населення, тис. осіб (за даними Держстату станом на 01.01.2022)	Площа території громади, км ² (за даними Держгеокадастру)	Кількість населених пунктів у ТГ
1	2	3	4	5	6
1	Кременчуцький	Глобинська	25,96	1198,1	65
2		Горішньоплавнівська	56,78	373,4	15
3		Градизька	15,61	1261,1	28
4		Кам'янопопотоківська	11,46	266,4	11
5		Козельщинська	14,04	730,5	63
6		Кременчуцька	225,31	136,1	5
7		Новогалещинська	4,81	193,1	17
8		Оболонська	5,98	471,7	21
9		Омельницька	4,99	223,7	20
10		Піщанська	15,42	284,0	23
11		Пришибська	3,00	170,0	13
12		Семенівська	17,85	803,0	44
	Разом по району		401,22	6110,0	325
13	Лубенський	Гребінківська	21,78	588,3	42
14		Лубенська	70,37	1070,3	63
15		Новооржицька	10,31	453,7	31
16		Оржицька	15,99	753,9	33
17		Пирятинська	30,91	932,8	46
18		Хорольська	33,10	1063,2	93
19		Чорнухинська	10,30	619,4	37
	Разом по району		192,75	5480,0	345

Продовження Таблиці 1

1	2	3	4	5	6
20	Миргородський	Білоцерківська	5,45	310,6	29
21		Великобагачанська	11,55	414,5	29
22		Великобудищанська	7,25	384,8	20
23		Великосорочинська	7,52	403,7	21
24		Гадяцька	27,48	203,3	21
25		Гоголівська	5,54	188,8	10
26		Заводська	11,60	203,2	11
27		Комишнянська	8,69	517,5	38
28		Краснолуцька	4,22	524,1	19
29		Лохвицька	22,69	818,0	50
30		Лютенська	5,32	374,4	12
31		Миргородська	53,37	617,2	37
32		Петрівсько-Роменська	4,35	215,1	10
33		Ромоданівська	5,11	97,1	7
34		Сенчанська	7,85	354,0	23
35		Сергіївська	2,84	163,8	13
36		Шишацька	18,90	773,2	75
	Разом по району		209,74	6290,0	425
37	Полтавський	Білицька	11,79	388,9	27
38		Великорублівська	4,76	389,7	29
39		Диканська	18,35	482,8	58
40		Драбинівська	4,24	260,5	16
41		Зіньківська	24,53	1067,0	84
42		Карлівська	20,98	334,5	17
43		Кобеляцька	26,58	1218,6	63
44		Коломацька	4,97	188,7	11
45		Котелевська	14,70	404,5	10
46		Ланнівська	7,27	268,7	11
47		Мартинівська	4,79	257,6	9
48		Мачухівська	8,03	247,8	27
49		Машівська	12,14	391,8	21
50		Михайлівська	5,95	432,0	14
51		Нехворощанська	5,12	284,8	10
52		Новосанжарська	22,56	672,9	47
53		Новоселівська	6,43	257,5	34
54	Опішнянська	8,44	305,1	31	
55	Полтавська	319,61	548,7	56	
56	Решетилівська	26,66	1102,1	85	
57	Скороходівська	8,94	325,0	22	
58	Терешківська	12,20	197,5	20	
59	Чутівська	13,31	534,5	29	
60	Щербанівська	13,48	100,8	15	
	Разом по району		605,82	10860,0	746
	ВСЬОГО		1409,5	28000,00	1841

В умовах управлінської кризи та децентралізації постала потреба якісного і кількісного реформування АТУ, що проявилася у формуванні ТГ. Реформування сучасного АТУ Полтавської області стало важливим напрямом удосконалення системи управління на низовому рівні, поліпшення рівня життя населення, раціонального використання природних ресурсів та сталого розвитку області. Реформування АТУ є складним і тривалим процесом, для якісного результату якого необхідно ретельно вивчити та зважити численні чинники і показники, що необхідні для формування територіальних громад чи нових меж районів і областей. Факторами формування полюсів зростання на території Полтавської області є: зручне транспортно-географічне положення; наявність висококваліфікованих трудових ресурсів; достатній рівень розвитку об'єктів ринкової інфраструктури; сприятливий бізнес-клімат для розвитку малого підприємництва та інвестиційна привабливість. Завданням реформування є розвиток спроможних ТГ зі значно вищим соціально-економічним потенціалом, підвищення їх бюджетних можливостей та функціональної самостійності.

У процесі моделювання ТГ пріоритетними стають традиційні принципи суспільно-географічного районування, які передбачають обґрунтування нової моделі з урахуванням історико-географічних особливостей формування території; природно-географічної цілісності та нерозривності території; тяжіння до формуючого ядра як центру надання усіх видів послуг; комплексно-пропорційного розвитку ТГ як окремої територіальної системи на основі сформованих інфраструктурних зв'язків; засад раціонального природокористування та збалансованого розвитку території; перспективності розвитку.

До регіонально-конкретизованих векторів чи орієнтирів розвитку територій Полтавської області відносяться: інтенсивне зростання сформованих галузей спеціалізації господарства, відновлення сільськогосподарського і транспортного машинобудування, виробництва устаткування для харчової та легкої промисловості; розбудова зернопромислового, цукробурякового і тваринницького спеціалізованих комплексів, розширення позицій області на національному та світовому ринку продовольчих товарів; підвищення науково-технічного рівня металургійного комплексу і хімічної промисловості; розбудова туристичного комплексу з максимальним використанням рекреаційного потенціалу.

Динамічне формування полюсів розвитку Полтавської області потребує реалізації різних за масштабами та сферою напрямів і типів інновацій. Відносно швидке формування полюсів зростання у переважно депресивних районах Полтавської області можливе перш за все на базі населених пунктів, що спеціалізуються на традиційних галузях обробної промисловості. Подібні виробництва мають сформовані чинники розвитку і більш-менш збережену виробничу інфраструктуру. Не менш важливою умовою подальшого піднесення цих населених пунктів є науково-інноваційна модернізація галузей сільського господарства, що спеціалізуються на виробництві сировини для харчової і легкої промисловостей. З одного боку ці галузі забезпечать швидке зростання обсягів і темпів виробництва сільськогосподарської продукції і розв'язання ряду соціальних проблем сільських депресивних територій, а з іншого – вирішать проблему забезпечення сировиною традиційних галузей обробної промисловості. У результаті процесів відновлення традиційних галузей господарства та конкурентоспроможності їх продукції на регіональному й національному ринках, впровадження сучасних інноваційних технологій у виробничій і соціальній інфраструктурі буде досягнуте бажане подолання депресивності й стимулювання регіонального розвитку.

Одним із основних індикативних показників також слід вважати динаміку чисельності населення області, яка визначає динаміку умов та якості життя населення. Зростання чисельності населення і якості життя населення буде свідчити про позитивну динаміку розвитку центру ТГ. Тільки тоді є підстави вважати, що такий центр ТГ набуває ознак полюсу зростання. Аналіз динаміки чисельності населення центрів ТГ засвідчив, що їх мережа в Полтавській області є розбалансованою і перебуває в стані кризи. Близько 60 % населення Полтавської області проживає у депресивних населених пунктах.

З показниками динаміки чисельності населення Полтавської області значною мірою корелюють показники його міграційної активності. Ці досить лабільні показники чітко фіксують особливості динаміки соціально-економічного розвитку території, відображаючи при цьому наявність у населених пунктах можливостей працевлаштування та самореалізації населення тощо. Наявність та розширення таких можливостей у населених пунктах свідчить про набуття ними рис, притаман-

них полюсам зростання [1]. Міста Полтавської області (за винятком Полтави, Кременчука та Горішніх Плавнів) характеризуються від'ємним сальдо міграції, є непривабливими для життя людей і неспроможними реалізувати, на сучасному етапі, функції ядер формування території.

Важливими індикаторами полюсів зростання є рівень їх господарської активності – співвідношення кількості суб'єктів господарювання центру до аналогічного середньодержавного показника. Найвищий рівень господарської активності мають міста Полтава та Кременчук та невеликі ареали навколо них. Усі інші території області поза межами цих регіональних центрів характеризуються зниженою господарською активністю. Індикатором, що засвідчує наявність в окремих центрах області позитивних тенденцій соціально-економічного розвитку є довоєнні обсяги прямих іноземних інвестицій. Вкладений у господарські об'єкти акціонерний капітал іноземних інвесторів є визначальним чинником розвитку центрів соціально-економічної активності. Достатні обсяги прямих іноземних інвестицій є важливою передумовою трансформації центрів у полюси соціально-економічного розвитку [2]. Найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій були зосереджені у Горішніх Плавнях, Полтаві та Кременчуку. Територіальний розподіл прямих іноземних інвестицій у Полтавській області є вкрай нерівномірним.

На основі аналізу критеріїв і показників розвитку центрів ТГ Полтавської області можна встановити такі їх групи щодо сформованості як полюсів соціально-економічного розвитку:

- сформовані центри-полюси;
- центри-полюси, що формуються;
- центри, що мають передумови для трансформації у полюси зростання;
- центри, що не мають можливості для трансформації у полюси зростання.

Ситуація, яка склалася нині, засвідчила, що до числа сформованих полюсів соціально-економічного розвитку Полтавщини можна віднести лише Полтаву та Кременчук. Горішні Плавні, Миргород, Лубни та Гадяч є полюсами, що активно формуються. До центрів, що мають передумови для трансформації у полюси зростання належать Карлівка, Пирятин, Лохвиця, Зіньків, Хорол, Глобине та Кобеляки. Решта центрів ТГ Полтавської області належить до групи центрів соціально-економічної активності з недостатніми можливостями для трансформації у полюси

зростання (Велика Багачка, Гребінка, Козельщина, Машівка, Нові Санжари, Опішня, Оржиця, Решетилівка, Семенівка, Чорнухи та Шишаки).

Як показав аналіз, більшість регіональних центрів Полтавської області належать до другої та третьої груп, тобто перебувають у стані формування, або мають передумови для трансформації у полюси зростання. Низькими потенційними можливостями і відповідно рівнем сформованості як полюси зростання характеризуються центри аж 37 ТГ, що утворені у місті Заводське та сільських населених пунктах (Білики, Білоцерківка, Велика Рублівка, Великі Будища, Великі Сорочинці, Гоголеве, Градизьк, Диканька, Драбинівка, Кам'яні Потоки, Коломацьке, Комишня, Котельва, Красна Лука, Ланна, Лютенька, Мартинівка, Мачухи, Михайлівка, Нехвороца, Нова Галещина, Новооржицьке, Новоселівка, Оболонь, Омельник, Петрівка-Роменська, Піщане, Пришиб, Ромодан, Сенча, Сергіївка, Скороходове, Терешки, Чутове, Щербані). Всі ці центри (за виключенням Білоцерківки, Великих Сорочинців, Диканьки, Котельви і Чутового) навіть за прогнозними показниками не мають достатніх передумов та можливостей для трансформації у полюси зростання. Все це створює серйозні виклики та загрози для реалізації адміністративно-територіальної реформи на обласному рівні та вимагає розробки системи заходів щодо трансформації центрів ТГ у збалансовану систему полюсів зростання.

Формування системи полюсів зростання є ключовою умовою при розв'язанні проблем регіонального розвитку та пов'язане із стимулюванням галузей спеціалізації господарського комплексу Полтавської області. Саме ці галузі мають стимулювальний й водночас стабілізуючий ефект і поширюють імпульси розвитку на навколишню територію, забезпечують звуження депресивних ареалів. Отже, в основі формування полюсів розвитку Полтавської області лежить трансформація центрів соціально-економічної активності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Результати проведеного дослідження дозволяють запропонувати конкретні заходи щодо трансформації центрів соціально-економічної активності Полтавської області в полюси зростання: кластеризація простору на основі комплексного використання наявних умов і ресурсів при обов'язковому забезпеченні балансу еко-систем, збереження та відтворення якості

довкілля; досягнення високої якості життя та добробуту населення; забезпечення реіндустріалізації господарства на новій технічній та технологічній основі; упровадження інноваційного розвитку господарства на основі смарт-спеціалізації й подолання моноспеціалізації сільських територій; створення локальних економічних кластерів харчової, легкої промисловостей та сільськогосподарського машинобудування тощо; досягнення високого рівня інфраструктурного потенціалу територій; пріоритетна підтримка розвитку креативної індустрії, рекреації, туризму, логістики, виставкової діяльності; використання матеріальних (пам'ятки природи, історії і культури, сакральні об'єкти) та нематеріальних (бренд

території, працересурсний потенціал, інноваційно-науковий потенціал) активів, спроможних створювати ефекти соціально-економічного зростання.

Головними індикаторами досягнення зазначених цілей стануть: збільшення зайнятості населення в несільськогосподарській діяльності; розробка та реалізація програм благоустрою населених пунктів, підвищення комфорту проживання населення; підвищення рівня соціально-культурного та побутового обслуговування населення; розробка та впровадження бізнес-планів розвитку територій: створення інноваційних кластерів, індустріальних парків для об'єднання зусиль та посилення конкурентоспроможності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Козирева О. В. Аналіз закордонних теорій просторового розвитку регіонів. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2017. № 7. С. 184–192.
2. Підгрушний Г. П. Значення полюсів соціально-економічного розвитку у вдосконаленні територіальної організації суспільства. Український географічний журнал. 2013. № 4. С. 40–47.
3. Підгрушний Г. П. Формування системи полюсів зростання в Україні як передумова її переходу до моделі поліцентричного просторового розвитку. Український географічний журнал. 2017. № 1. С. 48–54.
4. Савчук І. Г. Поліцентричний розвиток як складова сучасної регіональної політики. Український географічний журнал. 2013. № 1. С. 39–45.
5. Урбаністична Україна : в епіцентрі просторових змін : монографія / за ред. : К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ : Вид-во «Фенікс», 2017. 438 с.
6. Шевчук С. М. Напрямки геопланування територіальних громад Полтавської області на засадах сталого розвитку. Традиційні та інноваційні напрямки досліджень у геодезії, землеустрої та кадастрі: матер. Міжнар. наук.-практ. інтер.-конф. (м. Умань, 27 квітня 2022 р.). Умань, 2022. С. 39–41.
7. Shevchuk S. M., Dobrianska V. V., Myskovets N. P., Kokhan M. O., Shepel T. V. Marketing Aspects of Image Formation and Investment Attractiveness of Territories and Enterprises. *International Journal of Economics & Business Administration*. 2020. Volume VIII, Issue 2. P. 229–239.

REFERENCES:

1. Kozyreva, O. V. (2017). Analiz zakordonykh teorii prostorovoho rozvytku rehioniv. *Eastern Europe: economy, business and management*. Issue 7. 184–192. (in Ukrainian).
2. Pidhrushnyy, H. P. (2013). Znachennya polyusiv sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku u vdoskonalenni terytorial'noyi orhanizatsiyi suspil'stva. *Ukrainian Journal of Geography*. Issue 4. 40–47. (in Ukrainian).
3. Pidhrushnyy, H. P., (2017). Formuvannya systemy polyusiv zrostannya v Ukrayini yak peredumova yiyi perekhodu do modeli politsentrychnoho prostorovoho rozvytku. *Ukrainian Journal of Geography*. Issue 1. 48–54. (in Ukrainian).
4. Savchuk, I. G. (2013). Politsentrychnyi rozvytok yak skladova suchasnoi rehionalnoi polityky. *Ukrainian Journal of Geography*. Issue 1. 39–45 (in Ukrainian).
5. Urbanistychna Ukraina : v epitsentri prostorovykh zmin : monohrafiia. edited by : K. Mezentseva, Ya. Oliynyka, N. Mezentseva. Kyiv: Fenix Publishing House, 2017. 438 p.
6. Shevchuk S. M. Napriamky heoplanuvannya terytorialnykh hromad Poltavskoi oblasti na zasadakh staloho rozvytku. *Tradyttsiini ta innovatsiini napriamky doslidzhen u heodezii, zemleustroi ta kadastri: mater. Mizhnar. nauk.-prakt. inter.-konf. (m. Uman, 27 kvitnia 2022 r.)*. Uman, 2022. P. 39–41. (in Ukrainian).
7. Shevchuk S. M., Dobrianska V. V., Myskovets N. P., Kokhan M. O., Shepel T. V. Marketing Aspects of Image Formation and Investment Attractiveness of Territories and Enterprises. *International Journal of Economics & Business Administration*. 2020. Volume VIII, Issue 2. P. 229–239.